

МАРКАЗИЙ ОСИЁДА КОРРУПЦИЯНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Бахтиёр Исомиддинович Арабов

*Ориентал университети Ёшлар масалалари ва
маънавий-маърифий ишлар бўйича биринчи проректори*

E-mail: baxtiyorarabov5@gmail.com

Тошкент, Ўзбекистон.

Аннотация: Мақолада Марказий Осиё давлатларининг коррупцияга қарши курашиш сиёсати, тажрибаси ўрганилиб, мавжуд ҳолат таҳлил қилинган. Шунингдек, коррупциянинг минтақага хос бўлган хусусияти, шакллари ҳамда минтақа халқларининг менталитети, муаммолари, сиёсий-ҳуқуқий онги ва маданияти тўғрисидаги илмий ўрганишлар очиб берилган.

Калим сўзлар: коррупциявийлик, мансаб ваколати, мансабдор шахс, давлат хизматчиси, ахлоқ меъёрлари, порахўрлик, имтиёз, манфаат, сотиб олиш.

THE EXISTENCE OF CORRUPTION IN CENTRAL ASIA AND ITS FEATURES

Bakhtiyar Arabov

*First Vice-Rector of Oriental University for Youth
Affairs and Spiritual Educational Work*

E-mail: bakshtiyoarabov5@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan.

Abstract: The article discusses the policy and experience of fighting corruption in the countries of Central Asia, and also analyzes the current situation. Scientific research into the features and forms of corruption characteristic of the region, as well as the mentality, problems, political and legal consciousness and culture of the peoples of the region, has also been identified.

Keywords: corruption, official power, official, civil servant, ethics, bribery, privilege, interest, purchase.

СУЩЕСТВОВАНИЕ КОРРУПЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ

Бахтияр Исомиддинович Арабов

Первый проректор университета Ориентал по делам молодежи и духовно-просветительской работе

E-mail: bakshtiyoarabov5@gmail.com

Ташкент, Узбекистан.

Аннотация: В статье рассматривается политика и опыт борьбы с коррупцией в странах Центральной Азии, а также анализируется текущая ситуация. Также выявлены научные исследования особенностей и форм коррупции, характерных для региона, а также менталитета, проблем, политико-правового сознания и культуры народов региона.

Ключевые слова: коррупция, служебная власть, должностное лицо, государственный служащий, этика, взяточничество, привилегия, процент, покупка.

Кириш. Introduction. Вступление.

Ҳозирги глобаллашув жараёнларида коррупция барча давлатлар тараққиёти учун асосий таҳдид бўлиб қолмоқда. Бу нафақат ривожланаётган мамлакатлар, балки ривожланган давлатлар учун ҳам жиддий муаммодир. Маълумотлар шуни кўрсатадики, ривожланаётган мамлакатлар учун коррупция, порахўрлик, ўғрилик ва солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳамда бошқа ноқонуний молиявий оқимларнинг йиллик харажатлари 1,26 трл. АҚШ долларини ташкил этади. Шу билан бирга, ривожланган минтақа ҳисобланган Европа Иттифоқи аъзолари коррупция туфайли ҳар йили 132 млрд. АҚШ доллари йўқотадилар.¹

Афсуски, бундай ҳолат минтақамиз учун ҳам бегона эмас. Шунинг учун ҳам минтақа ҳукуматлари доимо бу муаммо мавжудлиги ва унга қарши кураш асосий устувор йўналишлардан бири сифатида кўришга ҳаракат қилмоқда. Коррупцияга қарши кураш фақат жазолашдан иборат бўлиши кутилган натижани бермайди, чунки ХХР тажрибаси бунини яққол кўрсатмоқда. Коррупцияни ижтимоий-сиёсий муаммо сифатида қараш, энг аввало уни чуқур тадқиқ қилиш муҳим ҳисобланади. Марказий Осиё минтақаси учун коррупция билан боғлиқ ишларнинг ҳозирги ҳолати ва асосий таҳдидларини таҳлил қилиш, шунингдек, вазиятни яхшилаш бўйича тавсияларни кўриб чиқиш муҳим аҳамиятга эга.

Услублар. Methods. Методы.

Коррупция жамиятга хос бўлган ижтимоий ҳодиса бўлиб, оғир жиноят тури жиноят ҳисобланади. Коррупция муаммоси нафақат ҳуқуқий, балки ижтимоий-сиёсий муаммодир. Шунинг учун ҳам унга нисбатан комплекс ёндашиб яни сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, маънавий, психологик чораларни қўллаш орқали курашиш самарали ҳисобланади. Шунда коррупция даражасини пасайтиришда натижага эришиш мумкин бўлади. Кўпгина давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, коррупцияга қарши самарали кураш йўлларида бири аввало уни илмий тадқиқ қилишдир. Ана шуларни инобатга олиб, Марказий Осиё давлатларида коррупциянинг минтақага хос бўлган хусусияти, шакллари ҳамда минтақа халқларининг менталитети, муаммолари, сиёсий-ҳуқуқий онги ва

¹Хитаханов А. Риски коррупции: пример Центральной Азии. <https://www.eurasian-research.org/publication/the-risks-of-corruption-the-case-of-central-asia/?lang=ru>
www.sharqjurnali.uz

маданиятидан келиб чиқиб уни бартараф этишга доир ёндашувлар кўриб чиқилади.

Натижалар. Results. Результаты.

Маълумки бугунги кунда давлат ва минтақаларда коррупциянинг кўламини кўриш учун энг кўп қўлланиладиган кўрсаткичлардан бири бу Коррупцияни қабул қилиш индекси (Corruption Perceptions Index). Марказий Осиё мамлакатлари учун CPI рейтинглари шуни кўрсатадики, коррупция муаммоси минтақада сўнгги 10 йил ичида янада кучайган. Ушбу рейтинг натижаларига кўра, Марказий Осиёда энг кам коррупциялашган давлат бу Қозоғистон бўлиб 2013-йилда 175 та давлат орасида 140-ўринни эгаллаган бўлса, 2023-йилда ўз ўрнини 180 мамлакат ичида 93-ўринга ўзгартирган. Ўзбекистон 2013-йилда 168-ўринни эгаллаган бўлса, 2023-йилда 121-ўринга кўтарилиб олган. Қирғизистон ҳам рейтинг ҳисобот даврида ижобий ўзгаришларни кўрсатиб 2013-йилда 150-ўринни эгаллаган бўлса, 2023-йилда унинг позицияси 141-ўринга яхшиланган. Тожикистон эса 2013-йилда 154-ўринни банд қилган бўлса 2023-йилга келиб 162-ўринга тушиб кетган. Худди шунингдек, Туркменистон ҳам 2013-йилда 168-ўринни эгаллаган бўлса 2023-йилда 170-ўринни қайд этган.² Рақамлар шуни кўрсатадики, коррупцияга қарши кураш сиёсатида Қозоғистон, Ўзбекистон ва Қирғизистонда бу борада ўсиш мавжуд. Тожикистон ва Туркменистонда эса натижалар тескари томонга ёмонлашган. Туркменистон минтақа бўйича энг коррупциялашган давлат сифатида қолмоқда. Умумий рейтинг натижалари Марказий Осиё минтақасининг энг коррупциялашган давлатлар қаторида эканлигини кўрсатади.

Шундай экан биз юқорида қайд этганимиздек аввало муаммони тадқиқ қилиш унда минтақада коррупциянинг намоён бўлишини ўзига хос жиҳатларини ўрганиш муҳим ҳисобланади. Минтақадаги коррупциянинг ўзига хос жиҳатларига қуйидагиларни киритиш мумкин.

Жамиятларда коррупцияга қарши тоқатлилик ёки муросалиликнинг кучлилигидир. Яъни ноқонуний ҳатти-ҳаракатларга кўриб, билиб туриб эътиборсиз бўлиш ҳисобланади. Менталитетимизда қайсидир мансабдор бойиб кетдими, қимматбаҳо ҳовли ёки кўчмас мулкка эга бўлдими, атрофдагилари томонидан “эплабдими қандини урсин” қабилидаги ёндашув кучли. Коррупцияга муросалиликни тушуниб олиш учун унинг тескарисини бўлган муросасизликни ҳам таҳлил қилиш жоиз. Бу ҳақида ўзбекистонлик олимлар М.Бекмуродов ва Х.Ҳайитовлар “Жамиятда коррупцияга қарши муросасизлик маданияти бу кишиларнинг коррупцияга нисбатан муросасиз онгли муносабати, билим даражаси, тажрибаси, коррупциявий жараёнларга фаол қарши ҳатти-ҳаракатларидир”, деган ёндашувларни илгари сурадилар³. Демак муросалилик бунинг тескарисини яъни, жамиятнинг коррупциоген ҳатти-ҳаракатларга бепарволиги ҳисобланади. Жамиятнинг коррупцияга эътиборсизлиги ёки уни

² Corruption perceptions index <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>

³ Коррупцияга қарши курашиш. Дарслик – Т.:Akademiya. 2022. Б-84.

нормал қабул қилишидир. Шу боис, бугунги кунда давлат ва жамиятимиз олдида турган муҳим вазифа – сифатида жамият аъзоларининг онгида коррупцияга қарши муросасизлик маданиятини кучайтиришдир. Аввало, ушбу маданият инсонлар онгида рўй бериши ва ундан кейин уларнинг ҳаракатига кўчишини таъкидлаш ўринлидир. Жамиятда коррупцияга қарши муросасизлик маданияти бу кишиларнинг коррупцияни англашга нисбатан билим даражаси, тажрибаси, коррупциявий муносабатларга муросасиз онгли муносабати, коррупциявий жараёнларга фаол қаршилиқ кўрсатишида намоён бўлади”деб қайд этадилар⁴.

Минтақамиздаги бу борадаги яна бир ўзига хос жиҳат уруғ-аймоқчилик ва маҳаллийчиликни кучлилиги ҳисобланади.

Уруғ-аймоқчилик ва маҳаллийчилик жамоалар, миллатлар ўртасидаги норозиликни келтириб чиқариши билан бирга коррупция жиноятини илдиз отишига ҳам имкон яратади. Унинг натижасида уюшган коррупциоген ҳолатлар ва непотизм минтақада кенг шаклланади.

Сиёсатшунос олим непотизмнинг коррупция ривожланишдаги ролини қуйидагича таҳлил қилади. “Непотизм коррупцияга ва ҳокимиятни суиистеъмол қилишга ёрдам бериши мумкин, чунки алоқалар орқали лавозимга эга бўлган одамлар ўз лавозимларидан шахсий манфаатлар ёки яқинлари манфаати учун фойдаланадилар. Масалан, Гулнора Каримова Испанияда ташқи ишлар вазири ўринбосари ва БМТдаги элчи лавозимларида ишлаган ҳолда Ўзбекистоннинг молиявий активларига кириш имконига эга бўлди. Ёки Қирғизистонда 2019-йил турли идора журналистлари ўз текширув натижаларини эълон қилиб, 2011-2016-йилларда Қирғизистон божхоналарида контрабанда билан боғлиқ 700 млн. АҚШ доллардан ортиқ маблағ мамлакатдан олиб чиқиб кетилганини кўрсатди⁵.

Юқорида қайд этилган мисоллардан ташқари маҳаллий ҳокимият даражасидаги аҳвол бунданда ачинарли. Вилоят ёки туман раҳбарлари даражасида таниш билиш ёки уруғ-аймоқчилик кенг қулоч ёйган. Бу борадаги асосий ечимлардан бири кадрларни танлаш ёки мансаб пиллапояларидан кўтарилишида қатъий меъёрий нормалар ва тизимни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Умуман олганда непотизм коррупциоген ҳолатни шаклланиши учун муҳим рол ўйнайди. Ундан ташқари ҳукуматнинг коррупцияга қарши курашларини ҳам чеклаб фаолияти кўпроқ деклоратив ёндашувлардан иборатлигини таъминлайди. Авторитаризм ва демократик принципларнинг тўлиқ ишламаслиги ҳам минтақада коррупцияни намоён бўлишидаги ўзига хос жиҳат ҳисобланади.

Маълумки, демократия индекси умумжаҳон рейтинги мавжуд. Ана шу рейтинг асосида давлатларнинг тузуми баҳоланиб борилади. Эркин ва адолатли сайловлар, ҳукумат фаолияти, фуқароларнинг мамлакат сиёсий ҳаётидаги

⁴ Коррупцияга қарши курашиш. Дарслик – Т.:Akademiya. 2022. Б-85.

⁵ Хитаханов А. Риски коррупции: пример Центральной Азии. <https://www.eurasian-research.org/publication/the-risks-of-corruption-the-case-of-central-asia/?lang=ru>
www.sharqjurnali.uz

иштироки, эркин сиёсий маданият, фуқаролар эркинликлари ва сўз эркинлиги каби демократик принциплар асосий ўлчов мезони ҳисобланади. Ана шу мезонларга кўра, таҳлилчилар дунё мамлакатларини демократиянинг ривожланиш даражаси бўйича тўрт турга бўлади: мутлақ демократия, номукамал демократия, ўтиш даври режими ва авторитар режим. Ана шу рейтинг асосида минтақадаги барча давлатлар авторитар давлатлар сифатида баҳоланиб келинади⁶.

Авторитаризмнинг коррупция билан боғлиқлиги шундаки айнан авторитаризм уруғ-аймоқчиликни шаклланишига сабаб бўлади. Ундан ташқари авторитаризм натижасида бошқарув асосан вертикал бошқарувга асосланади. Горизонтал бошқарув таъсир доирасига эга бўлмайди ёки номинал кўринишда бўлади. Бундай бошқарув тизимида раҳбарнинг “эркатойлари”, қариндошлари кучайиб улар бошқарувга ҳам таъсир қила бошлайдилар. Коррупцион схемалар ҳам айнан улар орқали кечади. Ундан ташқари авторитаризмда ҳукуматнинг халққа ҳисобдорлиги ҳам чекланади. Халқ коррупционер раҳбарни жавобгарликка тортиш имкониятига эга бўлмайди. Авторитар жамиятда авторитетларнинг мавқеи, таъсир доираси кенг бўлганлиги сабабли жамиятнинг турли тоифа вакиллари улар билан яқинлашишга, ҳамкорлик қилишга интиладилар. Бу йўлда уларни танқид қилиш эмас, мақташ ёки амалга оширган жиноятларини хастпўшлаш тенденцияси кучаяди. Шу ўринда тадқиқотчи С.Комкованинг фикрларини қайд этиш мумкин. Марказий Осиё давлатларининг сиёсий элитаси ҳудудий ёки уруғ-аймоқ гуруҳларига бўлиниш билан тавсифланади. Ҳокимиятнинг давлат раҳбари кўлида кучли тўпланиши ва ҳукмрон кланнинг жамиятнинг барча соҳаларида бошқа гуруҳлар устидан устун ҳисобланади⁷.

Маълумки, коррупциянинг олдини олишнинг самарали йўлларида демократик принциплар қонун устуворлиги, ҳокимиятларнинг бўлиниши, эркин сайловлар, кўшпартиявийлик ва улар ўртасида ҳокимият учун конструктив курашнинг мавжудлиги, плюрализм ҳамда сўз эркинлиги ҳисобланади.

Қонун устуворлиги – қонун олдида ҳамманинг тенглиги ҳар қандай субъектдан қонуннинг устунлиги ҳисобланади. Яъни ҳамма қонунга бўйсунди. Коррупцияга қарши курашда унинг аҳамиятли жиҳати қонунни бузган ҳар қандай шахс жумладан, коррупционер жазога тортилиши ва адолатли жазо олиши муқаррар ҳисобланади. Бу эса мансабдорларнинг коррупциявий ҳаракатлар қилишдан тияди. Аммо минтақа давлатларида бундай принциплар тўлиқ ишляпти деб айтиб бўлмайди. Биз юқорида қайд этган халқаро рейтинглар натижалари ҳам бу нарсани кўрсатиб турибди. Ундан ташқари қонундан кўрккан ёки унга амал қилган мансабдор хизмат вазифасини

⁶ Авторитарная Центральная Азия (рейтинг и карта). <https://www.caa-network.org/archives/12156>

⁷ Комкова С. Политические элиты в государствах Центральной Азии: общие черты и коренные различия. Электронный научный журнал «Архонт» Выпуск № 2 (5). 2018 г. С.-95-96.
www.sharqjurnali.uz

суистеъмол қилмайди. Энг муҳими қонун устуворлиги адолатни таъминлашнинг муҳим қадами ҳисобланади.

Маълумки, сиёсий назарияларда ҳокимиятларнинг бўлиниш принципи амал қилади. Давлатни мустақил бир-бирини тийиб турувчи ҳокимиятлар томонидан бошқарилиши, абсолют ҳокимиятни чеклайди. Аммо минтақа давлатларида асосан ижро ҳокимиятининг ваколатлари, имкониятлари катта ҳисобланади. Бу ҳолат айниқса маҳаллий бошқарувда яққол намоён бўлади. Минтақа давлатларининг аксариятида маҳаллий ижро ҳокимият бошқарувчиси ҳокимлар (Қозоғистон, Қирғизистонда аким) ҳисобланади. Ўзбекистон, Туркменистон ва Тожикистонда улар ижро ҳокимияти билан қонун чиқарувчи ҳокимият раҳбарлари ҳисобланадилар. Бу эса уларнинг ваколатларини суд ҳокимияти олдида ошиб кетишига олиб келган. Минтақада тийиб туриш механизми ҳам самарали ишламайди унинг ўрнига уч ҳокимият раҳбарларининг бирлашиш тенденцияси кучли. Ўзбекистонда эса бу борада аҳвол анча оғир ҳудудлар секторларга бўлиб берилиб умумий назорат ҳоким зиммасига юклатилган. Умуман олганда демократик принципни амалда шакллантириш коррупцияга қарши кураш учун муҳим ҳисобланади.

Плюрализм ва сўз эркинлиги ҳақида тўхталсак. Бу тўртинчи ҳокимият сифатида эътироф этилган ОАВларнинг самарали фаолияти учун замин яратади. Мавжуд камчиликларни ҳокимият фаолиятини танқид қилиш, шаффофликни таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Ҳар қандай коррупцион схемаларни фош қилишда ёрдамлашади. Бу борада Қирғизистон етакчи сифатида намоён бўлаётган бўлса, Қозоғистон ва Ўзбекистонда маълум ижобий қадамлар ташланмоқда. Аммо Тожикистон ва Туркменистонда жиддий муаммолар борлигини мутахассислар ва халқаро рейтинглар намоён этмоқда. Умуман олганда демократик принципларда шаффофлик ҳокимиятни тийиб туриш учун муҳим аҳамият касб этади.

Коррупция сабабларини таҳлил қилиб қозоғистонлик тадқиқотчи Г.Исокова бу борада 3 та ҳаракатлантирувчи кучлар яъни индивидуал танлов билан боғлиқ, институтлар ва нормалар билан боғлиқлигини қайд этади⁸. Индивидуал танлов бу яқка мансабдор шахс коррупцияга қўл уради ва бундай қарорга нафси сабаб бўлади.

Клифгард томонидан илгари сурилган қуйидаги формула ҳам коррупцияни келиб чиқишини мотивларини кўрсатиб беради. $S = M + D - A$: Corruption equals Monopoly power plus Discretion by officials minus Accountability», яъни Коррупция = Монополия + Мансабдор шахсларнинг эркин фаолияти, (уларни тийиб турувчи институтнинг мавжуд эмаслиги ёки заифлиги) - ҳисобдорлик⁹.

⁸ Исакова, Г.К. (2014). Региональная безопасность в Центральной Азии и стратегии России, США и Китая. PolitBook, 4, 8–51. http://politbook.online/images/pdf/PolitBook2014_Issue_4.pdf Kabar.Kg (2023, апрель

⁹ Breen, M., & Gillanders, R. (2022). Money down the drain: Corruption and water service quality in Africa. Governance, October 2021, 1–17. <https://doi.org/10.1111/gove.12753>

Яна бир жиҳат бозор иқтисодиёти механизмларининг яхши ишламаслиги ёки монополияни шаклланганлиги ҳам минтақада ўзига хос шу билан боғлиқ коррупциоген ҳолатни шаклланишига имкон беради.

Яна бир жиҳат хайр эҳсон замирида шаклланган коррупция. Маълумки, минтақа аҳолисининг аксарият қисми ислом динига эътиқод қилади. Совет даврида диний эътиқоднинг чегараланиши жамиятда диний ташналикни келтириб чиқариб мустақиллик даврида диний идоралар ёки ташкилотларга заруриятни оширди. Бугунги кунда минтақа давлатлари дунёвий давлат бўлсада диний эътиқод эркинлиги ва диний қадриятларни тиклаш сиёсати устуворлик қилиб келмоқда. Кўплаб диний ташкилотлар ташкил этилмоқда. Жумладан, биргина Ўзбекистонда 2200 дан ортиқ диний ташкилотлар фаолият юритади. Янги диний идораларни куриш жараёнида ёки қадамжоларни таъмирлаш, диний идораларнинг хайр-эҳсон пулларини ўзлаштириш ҳолатлари мавжуд. Шу билан бирга жамиятни умра ва ҳаж сафарларига интилиши ҳам ошиб бормоқда.

Ер сотиш билан боғлиқ коррупция. Маълумки, минтақа давлатларининг аксарияти аграр давлатлар ҳисобланиб ер асосий ресурс ҳисобланади. Ундан ташқари минтақа халқларида фарзандлари учун ҳам уй-жойлар қилиш анъанаси мавжуд. Масалан, муаммони Ўзбекистон мисолида таҳлил қилсак Бош прокурор Ниғматилла Йўлдошев захирага олинган ер майдонларини ажратишнинг очик ва шаффоф тизими ханузгача йўлга қўйилмаганлиги, бу эса турли суиистеъмолчиликларга, экин майдонларининг эгасиз қолиб, ҳатто йўқотилишига олиб келаётганлигини аниқ мисоллар билан очиклади. Унга кўра, сўнгги икки йилда 56 минг гектар ер майдони ҳокимликлар томонидан ноқонуний ажратиб берилган¹⁰. Биргина 2019 йилнинг ўзида республика бўйича 83 та ҳолатда 112 гектар суғориладиган қишлоқ хўжалиги ер майдони қишлоқ хўжалигида фойдаланилмайдиган ер сифатида ажратиб юборилган. Кейинги икки йилда ер сотиш, талон-торож қилиш билан боғлиқ ҳолатлар юзасидан 473 та жиноят иши қўзғатилиб, 543 нафар шахс жиноий жавобгарликка тортилган. Бу жиноятларнинг 71 тасини порахўрлик, 354 тасини фирибгарлик, 37 тасини сохтакорлик каби қилмишлар ташкил этади. Бу даврда 295 нафар мансабдор шахс ер қонунчилигини бузиш билан боғлиқ жиноятларни содир қилганлиги учун жиноий жавобгарликка тортилган, уларнинг 119 нафари ёки 40 %и ер кадастри ходимларидир¹¹. Ушбу маълумотлар муаммо қанчалик жиддийлигини кўрсатмоқда.

Ёки 2021 йил 21 августдаги Сенат йиғилишида Республика Кадастр хизмати раҳбарининг ҳисоботида қайд этилишича, 2020 йилда 67 нафар Кадастр агентлиги мансабдор шахсига нисбатан 46 та жиноят иши кўриб чиқиш учун судларга юборилган бўлиб, етказилган зарар миқдори 550 млн. сўмни ташкил этган. Бундан ташқари, 2021 йилнинг ўтган олти ойи давомида эса Кадастр

¹⁰ «Yerfurushlik» bilan qaysi tizim xodimlari ko'proq javobgarlikka tortilmoqda? Bosh prokuror ochiqsladi. <https://xabar.uz/jamiyat/erfurushlik-bilan-qaysi-tizim-xodimlari-koproq-javob>

¹¹ «Yerfurushlik» bilan qaysi tizim xodimlari ko'proq javobgarlikka tortilmoqda? Bosh prokuror ochiqsladi. <https://xabar.uz/jamiyat/erfurushlik-bilan-qaysi-tizim-xodimlari-koproq-javob>
www.sharqjurnali.uz

агентлигининг 48 нафар ходимиға нисбатан 24 та жиноят иши очилган. Натижада давлат ва жамият манфаатларига 1,3 млрд. сўм миқдорда зарар етказилган. Биргина 2020 йилда республика бўйича 50 мингга яқин ҳолатда 11 200 гектар ер ўзбошимчалик билан эгалланган, шундан 3200 гектарда ноқонуний уй-жой қурилган. Буларнинг 99 фоизи суғориладиган, унумдор қишлоқ хўжалиги ерлари ҳисобланади¹².

Ёки ер сотиш Тожикистонда энг кўп учрайдиган коррупция жиноятларидан бири бўлиб, бундан ҳамма – туман раҳбарлари, ер ва жамоалар давлат қўмитаси ходимлари, ҳатто кичик воситачилар ҳам пул ишлаб топади. 2017 йилда ер сотиш билан боғлиқ коррупция биринчи ўринга чиққан ва президент томонидан ҳам бу қаттиқ танқидга олинган¹³. Бундай тенденция минтақанинг бошқа давлатларида ҳам мавжуд.

Муҳокама. Discussion. Обсуждение.

Умуман олганда минтақада коррупциянинг намоён бўлиши ўзига хос тарзда кечади бошқа минтақалардан фарқли равишда жамиятларда коррупцияга қарши тоқатлилиқ ёки мурасасозликнинг кучлилиги, минтақамиздаги бу борадаги яна бир ўзига хос жиҳат уруғ-аймоқчилик ва маҳаллийчилиқни кучлилиги, авторитаризм ва демократик принципларнинг тўлиқ ишламаслиги, минтақадаги жиддий муаммолар замирида шаклланган коррупция турлари бўлиб масалан, сув билан боғлиқ коррупция, бозор иқтисодиёти механизмларининг яхши ишламаслиги ёки монополияни шаклланганлиги, хайр-эҳсон замирида шаклланган коррупция ва ер сотиш билан боғлиқ коррупция мавжуд. Юқорида қайд этилган коррупциянинг минтақага хос бўлган шакллариининг ўзига хос хусусияти минтақа халқларининг менталитети, муаммолари, ҳуқуқий онги ва маданияти билан чамбарчас боғлиқ ҳисобланади.

Қиёсий таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, фақатгина Қозоғистон ва Ўзбекистон Республикалари аста секин ижобий натижаларни қайд этиб бормоқда. Қозоғистон Республикасининг коррупцияга қарши курашиш сиёсатини кўрадиган бўлсак, Марказий Осиё давлатлари ичида биринчилардан бўлиб, яъни 1998 йилда “Коррупцияга қарши курашиш” Қонунини қабул қилган. Коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги қонун, коррупция соҳасига қарши кураш ҳамда ижтимоий муносабатларни тартибга солиш ва Қозоғистон Республикаси антикоррупцион сиёсатини амалга оширишга йўналтирилган.

Умуман олганда, Қозоғистон коррупцияга қарши сиёсатининг диққат марказида иккита асосий мақсад турибди: биринчиси - болаликдан бошлаб миллий анъаналарни ҳисобга олган ҳолда коррупцияга қарши маданиятни шакллантириш; иккинчиси - давлат органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ривожлантириш.

¹² Kadastr agentligi direktorining axboroti eshitildi. https://uza.uz/uz/posts/kadastr-agentligi-direktorining-axboroti-eshitildi_296761

¹³ Земля в дефиците, коррупция в расцвете <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/laworder/20170309/zemlya-v-defitsite-korrupsiya-v-rastsvete>
www.sharqjurnali.uz

Қирғизистон Республикаси минтақада коррупцияга қарши курашда нисбатан натижаларга эришадиган давлатлардан биридир. Ушбу йўналишда амалга оширилган бир қатор илмий ва амалий ишларни кўришимиз мумкин. Минтақада давлат раҳбарлари коррупция билан айбланган ягона давлат ҳисобланади.

Тожикистон Республикасининг коррупцияга қарши кураш бўйича ўрта муддатли сиёсати сифатида 2013-2020 йилларда Тожикистон Республикасида коррупцияга қарши кураш стратегиясида ҳукумат, фуқаролик жамияти билан ҳамкорликда дунёга таниқли глобал ва минтақавий ташкилотлар халқаро стандартларини ҳисобга олган ҳолда мамлакатда коррупция даражасини пасайтиришга йўналтириш мақсадида ишлаб чиқилган.

Халқаро рейтинглар бўйича Туркменистон минтақадаги энг коррупцион давлат ҳисобланади. Аммо уларда ҳам ўзига хос ижобий ўзгаришлар мавжуд. Жумладан, Туркменистон Республикаси коррупция жинояти билан айбдор деб топилган жиноятчиларга нисбатан амнистия акти қўлламаслик ва коррупция бўйича қонунларни қаттиқлаштириш бўйича сиёсат юргизмоқда. Масалани муҳим жиҳати ана шу жиноятчилар сифатида ҳақиқий коррупционерларнинг ҳаммаси жазоланяптими ёки уларда ҳам непотизм таъсири кучлими? деган саволга афсуски ижобий жавоб бериб бўлмайди.

Хулоса. Conclusions. Выводы.

Минтақада иқтисодий муносабатларга уюшган жиноий гуруҳларнинг шаклланиши бу жараёни назорат қилиш ва тақсимлаш функцияларини амалга оширувчи мансабдор шахслар билан боғлиқ. Бундай вазиятда масала фақат пора бериш билан чекланиб қолмаган ва мансабдор шахслар бундай жиноий гуруҳлар фаолиятига доимий равишда шерик сифатида жалб қилинган ҳолатлар юзага келган. Шундай қилиб, бизнинг назаримизда, жиноий гуруҳлар, бизнес ва ҳукумат амалдорлари ўртасида ҳақиқий жиноий алоқа пайдо бўлган.

Ўзбекистон Республикаси коррупцияни назорат қилиш мақсадида жиддий чоралар кўришни бошлади. Лекин, дунё тажрибаси кўрсатаётганидек, коррупция устидан тўлиқ ғалаба қилиш имконияти мавжуд эмас, у ўз чегарасидан чиқиб кетмаслиги учун, уни назорат остида ушлаб туриш мумкин, афсуски, ҳозирча фақат коррупцияни назоратда ушлаб туриш тўғрисида гапиришга тўғри келади. Коррупцияни бутунлай илдизи қуритиш имкониятини берувчи платформа ҳали мавжуд эмас, биринчи навбатда: аҳоли ҳуқуқий саводхонлигини, таълим ва ташвиқот фаолияти орқали коррупцияни хуш кўрмаслик менталитетини шакллантириш ва қонунчилиқни такомиллаштириш лозим бўлади. Коррупция устидан ғалаба қозониш учун жаҳон миқёсида этарлича катта ва кенгқўламли ишларни бажариш кутмоқда.

Марказий Осиё минтақаси аҳоли турмуш тарзи, менталитети ва кўпгина урф-одатлари яқинлиги ушбу минтақада коррупцияга қарши курашда ўзаро тажриба алмашишлари лозим бўлади.

Адабиётлар. References. Литература.

1. Мирзиёев, Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Асарлар. II-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 592 б.
2. Б.Бекмуродов Рол общественности в борьбе с коррупцией. Том 1 № 1 (2021): Информационно-аналитический журнал «Антикоррупционный дайджест Узбекистана»
3. Хитаханов А. Риски коррупции: пример Центральной Азии. <https://www.eurasian-research.org/publication/the-risks-of-corruption-the-case-of-central-asia/?lang=ru>
4. Corruption perceptions index <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
5. Коррупцияга қарши курашиш. Дарслик – Т.:Akademiya. 2022. Б-84,85.
6. Авторитарная Центральная Азия (рейтинг и карта). <https://www.caa-network.org/archives/12156>
7. Искакова, Г.К. (2014). Региональная безопасность в Центральной Азии и стратегии России, США и Китая. PolitBook, 4, 8–51. http://politbook.online/images/pdf/PolitBook2014_Issue_4.pdf Kabar.Kg (2023, апрель)
8. Breen, M., & Gillanders, R. (2022). Money down the drain: Corruption and water service quality in Africa. Governance, October 2021, 1–17. <https://doi.org/10.1111/gove.12753>
9. «Yerfurushlik» bilan qaysi tizim xodimlari ko‘proq javobgarlikka tortilmoqda? Bosh prokuror ochiqsladi. <https://xabar.uz/jamiyat/erfurushlik-bilan-qaysi-tizim-xodimlari-koproq-javob>
10. Kadastr agentligi direktorining axboroti eshitildi. https://uza.uz/uz/posts/kadastr-agentligi-direktorining-axboroti-eshitildi_296761
11. Земля в дефиците, коррупция в расцвете <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/laworder/20170309/zemlya-v-defitsite-korrupsiya-v-rastsvete>